

Ján FERANEC, Milan HÁJEK

ODIŠIEL VÝZNAMNÝ SLOVENSKÝ KARTOGRAF Ing. JÁN PRAVDA, DrSc.

Feranec, J., Hájek, M.: Distinguished Slovak cartographer, Ing. Ján Pravda, DrSc. died...
Kartografické listy 2010, 18, 14 refs.

Abstract: Wednesday 17 February 2010, Ing. Ján Pravda DrSc., a prominent Slovak and internationally recognized cartographer, former senior scientist of the Institute of Geography, Slovak Academy of Sciences (IG SAS) died after a serious disease at the age of 75. The range of his scientific themes was indeed a wide one. The most distinct traces left by Ing. Pravda are in the area of theoretical conception of map language, map expressing, cartographic terminology and historic cartographic research. He has greatly contributed to publishing of the Atlas SSR (Atlas of the SSR) (Bratislava 1980) and Etnografický atlas Slovenska (Ethnographic Atlas of Slovakia) (Bratislava 1990). Both works won the National Prize of the Slovak Republic. Ing. Pravda was author of four university textbooks, co-author of two dictionaries of cartography and geo-information and Stručný lexikón kartografie (Brief Lexicon of Cartography) (2003), he contributed chapters to two monographs and wrote several independent monographs of the series Geographia Slovaca. He was one of founders of journal Kartografické listy (Cartographic Letters), of the yearbook of the Cartographic Society Slovak Republic, which is published jointly by the Society and the IG SAS since 1993. In 2004, Ing. Pravda won the distinction of Important Personality of the Slovak Academy of Sciences.

Keywords: Ing. Ján Pravda, DrSc., Slovak cartographer, map language, map expressing, cartographic terminology

Ing. Ján Pravda, DrSc.

V stredu 17. februára 2010 sa skončila životná púť popredného slovenského, ako aj medzinárodne uznávaného kartografa Ing. Jana Pravdu, DrSc., bývalého vedúceho vedeckého pracovníka Geografického ústavu SAV (GÚ SAV). Zomrel po ťažkej chorobe vo veku 75 rokov. Narodil sa 12. decembra 1934 v Šenkviaciach. Po skončení vysokoškolského štúdia v Moskve (1960) začal pracovať v bývalom Kartografickom a reprodukčnom ústave ako redaktor máp. V rokoch 1967-1970 bol riaditeľom bratislavskej pobočky Kartografického nakladateľstva Praha. Od januára do polovice augusta 1970 zastával funkciu šéfredaktora v Slovenskej kartografii, n. p. Následne do roku 1975 bol zodpovedným riešiteľom výskumných úloh z oblasti kartografie na Výskumnom ústave geodézie a kartografie v Bratislave. Od roku 1976, až do odchodu na dôchodok v roku 2007, bol vedeckým pracovníkom GÚ SAV v Bratislave.

Bádatel'ský rozlet Ing. Pravdu bol veľmi široký. Výrazné stopy zanechal v historicko-kartografickom výskume. V štúdiu Pravda (1992) dokumentoval hľadanie odpovede na otázky, kedy a prečo vzniklo pôdorysné zobrazenie povrchu Zeme, najmä v súvislosti s analýzami náčrtu krajiny na mamutom kle, nájdenom v okolí Pavlova (južná Morava). Táto kresba je v citovanej práci charakterizovaná ako najstaršia mapa a jej vznik sa datuje do obdobia pred 27 000-25 000 rokmi. S obľubou sa venoval aj historickým aspektom vývoja mapového prejavu, ktorý rozdelil do šiestich období: prehistorické, starovekých orientálnych kultúr, antiky, stredoveku, renesancie s novovekom a 20. storočie. Opísal staré mapy z územia Slovenska z obdobia od roku 1330 (katalánsky portolán – Bratislava, Liptov, Váh, Dunaj ...), až po roky 1735-1749 (Mikovíniho mapy uhorských stolíc a ďalšie mapy). Spolu to bolo 76 historických mapových diel (Pravda, 2002a).

Doc. RNDr. Ján FERANEC, DrSc., Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava,
e-mail: feranec@savba.sk, Doc. Ing. Milan HÁJEK, CSc., Zohor

S kartografickou dôslednosťou opísal aj 9 zo 46 máp a atlasov vydaných do roku 1950, evidovaných v knižnici GÚ SAV.

Dôkazom toho, že historicko-kartografickým aspektom výskumu venoval zvýšenú pozornosť, je organizovanie vedeckých konferencií *Historické mapy*, ktoré usporadúva Kartografická spoločnosť SR spravidla v štvorročných intervaloch (posledná sa uskutočnila v roku 2009). Ing. Pravda stál (spolu s doc. Ing. M. Hájkom, CSc.) pri zrode týchto konferencií. Historické mapy pokladal nielen za súčasť kultúrneho dedičstva Slovenska, ale aj za cenný zdroj informácií pre výskum súčasnej krajiny.

Jeho najoriginálnejším prínosom na poli bádateľských aktivít, uznávaným aj v medzinárodnom kontexte, bolo rozpracovanie teoretickej koncepcie mapového jazyka (Pravda, 1993, 1994). Mapové zobrazovanie vysvetľuje ako logicky usporiadaný systém, ktorý je v mnohom analogický systému prirodzeného jazyka. Táto koncepcia vychádza z predpokladu, že kartografické vyjadrovanie možno opísať a vysvetliť štruktúrovaným systémom *mapového jazyka*, ktorý sa skladá zo štyroch úrovní: *mapovej signiky, mapovej morfografie, mapovej syntaxe a mapovej štylistiky*.

– *Mapová signika* sa zaoberá definovaním mapového znaku, klasifikáciou mapových znakov, zhromažďovaním (tezuráciou) mapových znakov a vyhotovovaním prehľadov znakového zásoby *mapového jazyka*.

– *Mapová morfografia* sa zaoberá znakotvorbou – konštruovaním mapových znakov chápaných ako mapové syntagmy (graficko-významových zloženín). Mapová syntagma pozostáva z mapových morfém (prípadne aj z morfov) a tie zasa z mapových grafém. Zložená mapová syntagma je synsyntagma. Pri skladaní (konštrukcii) mapových synsyntagiem, syntagiem, morfém a grafém sa používajú tieto morfografické operácie (pravidlá, postupy): združovanie (konsociácia), skladanie, usporiadanie a rozkladanie, spojenie (konexácia), afixácia, otočenie, prevrátenie a vyplňovanie, vzorkovanie a rastovanie, sfarbenie a zmena rozmerov. Časom sa môžu zistiť aj ďalšie morfografické operácie.

– *Mapová syntax* sa zaoberá skladbou mapy ako syntaktického celku, pričom sa rozoznávajú štyri druhy mapovej syntaxe: *typizačná, komponentná, stratigrafická a kompozičná*.

– *Mapová štylistika* sa zaoberá štýlom máp. Mapový štýl je súbor charakteristických črt mapy a zakladá sa na cieľavedomom výbere mapových štýlém. Mapovou štýlémou je každý (grafický) prvok, komponent alebo komplex mapy. Mapové štýly sa delia na tri skupiny štýlov: historické, súčasné a individuálne až regionálne mapové štýly, pričom v každej skupine sa vyčleňujú jednotlivé štýly a v ich rámci aj štýlové varianty.

Stavovskú pozornosť venoval aj kartografickej terminológii, na margo ktorej napísal: „Kartografia sa nachádza v štádiu, kedy je nielen vhodné, ale aj žiaduce sumarizovať jej poznatky vo vhodnej a prehľadnej forme. Dôvodov na to je niekoľko, ale azda najdôležitejší vyplýva z faktu, že vzhľadom na novodobý rozvoj, v ktorom začínajú dominovať počítačové technológie spracovania máp, uzatvára sa obdobie vývinu kartografie, ktoré možno zjednodušene nazvať klasickým (Pravda, 2000, s. 15)“. Kartografická terminologická kultúra sa v dielach Ing. Pravdu stala integrovanou brilantnou jazykovou kultúrou. Dôveroval komunikačnej a poznávacej hodnote slovenskej kartografickej terminológii a vystríhal pred neopodstatnenosťou používania cudzích termínov v odbornom texte. Všetky jeho snahy z tejto oblasti sú premietnuté v diele *Stručný lexikón kartografie* (Pravda, 2003a), ktoré je unikátne v doteraz publikovanej slovenskej kartografickej literatúre. Participoval na príprave aj ďalších odborných publikácií venovaných terminológii: STN 730401 (1989), Vojtíčko et al. (1998), Pravda (2002a, 2002b, 2003b). Zvlášť cenná je práca (Pravda, 2002b) o registroch slovenských a anglických ekvivalentov z oblasti termínov geografickej informácie. Ich definície v slovenčine rešpektujú medzinárodné normy ISO a európske normy CEN a sú dôležité pre odbornú komunikáciu. Za základné vlastnosti termínov pokladal:

- ustálenosť (bez ustálenej terminológie nie je možné dorozumievanie),
- ústrojnosť (súlady slovtvorných a gramatických pravidiel spisovného jazyka),
- funkčnosť (dlhodobé, bezporuchové uspokojovanie dorozumievacích potrieb).

Ďalšou z výskumných oblastí, ktorej sa Ing. Pravda venoval, súvisela s tvorbou máp na báze údajov CORINE land cover (CLC) (Pravda, 1999). Vypracoval (spolu doc. RNDr. J. Ferancom, DrSc.) metodológiu tvorby takýchto máp, vychádzajúcu z princípu, že triedam prvej úrovne CLC sa priradujú príslušné farby a konkrétnym triedam krajinnnej pokrývky sa priradujú grafické štruk-

túry (grafické vzorky, resp. asociatívne vzorky) na základe princípu asociatívnosti (Pravda et al., 1998, Pravda, 1999). Takéto mapy sú využiteľné ako významné podklady na environmentálne, krajinno-ekologické ciele, ďalej na biologické (floristické a zoologické), plánovacie, ochranné a ďalšie ciele.

Zvláštnu pozornosť si zaslúži aj prehľad metód mapového vyjadrovania, ktorý vypracoval (Pravda, 2006). V citovanej práci charakterizoval okolo 150 spôsobov mapového vyjadrovania. Takýto prehľad absentoval nielen v domácej, ale aj v zahraničnej geografickej a kartografickej literatúre.

Ing. Pravda venoval znázorňovaniu objektov na mapách dlhodobú pozornosť. Vychádzal z pragmatického presvedčenia, že pri premene slovnej alebo číselnej formy informácie na znakovú, ide o grafické znázorňovanie, resp. zobrazovanie, ktoré má mapovú interpretáciu. Preto zaviedol výraz „mapové vyjadrovanie a jeho metódy“. Ním vypracovaná klasifikácia metód mapového vyjadrovania je publikovaná v práci Pravda (2006, str. 31).

Veľký dôraz kládol na konvencie v mapovom vyjadrovaní (napr. grafická mierka, vysvetlivky, umiestňovanie popisu po krivke a iné). V každom odbornom vystúpení zdôrazňoval, že nemožno tolerovať znižovanie grafickej a obsahovej úrovne počítačových máp. Konceptia jeho mapového jazyka mu umožnila lepšie identifikovať vecné a kartografické chyby v mapovom vyjadrovaní (napr. nedodržanie medzinárodne dohodnutého názvoslovia, nesprávne použitie kartografického zobrazenia, nesprávne koncepčné riešenie obsahu mapy, nevhodne zvolené mapové znaky pre daný pojem, chybné použitia vyjadrovacia metóda a pod.). Jeho pozornosti neunikli chyby vzniknuté nesprávnym používaním metódy diagramových znakov na mapách aj v atlasoch, na ktoré dôsledne poukazoval.

Nemožno zabudnúť ani na jeho príspevok k rozvoju poznávacej (kognitívnej) koncepcie kartografie, prostredníctvom experimentov čítania máp, t.j. vnímania a chápania toho, čo je na nich vyjadrené pomocou znakov. Z výsledkov, ktoré publikoval, vyplýva, že z máp možno odčítať asi 80 % poznatkov priamo, pričom najpočetnejšie sú poznatky týkajúce sa polohy, množstva a smeru. Asi 20 % poznatkov z máp možno získať vo forme logických záverov, pričom treba vziať do úvahy vplyv rôznych faktorov (napr. vek, kvalifikáciu, skúsenosti ap.) na ich početnosť a sémantickú stránku (Pravda, 1997).

Publikoval vyše 150 vedeckých štúdií v rôznych časopisoch a v zborníkoch, okolo 60 odborných, ako aj vedecko-populárnych príspevkov. Odozvou na ne je vyše 500 citácií (z toho polovica zahraničných). Recenzoval tri desiatky domácich a zahraničných kartografických diel (máp, atlasov a ďalších publikácií). Je tiež spoluautorom viacerých monografických publikácií vydaných v sérii *Geographia Slovaca*. Ako editor, resp. spolueditor, spracoval viac ako 20 zborníkov zo seminárov a vedeckých konferencií.

Mal výrazný podiel na kartografickom spracovaní a vydaní *Atlasu SSR* (Bratislava 1980) ako člen redakčnej rady a posudzovateľ všetkých máp a *Etnografického atlasu Slovenska* (Bratislava 1990) ako člen redakčnej rady a vedúci prvej kapitoly. Obidvom dielam bola udelená *Národná cena Slovenskej republiky*. Prispieval do *Encyklopédie Beliana*. Redigoval aj turistické, administratívne, reliéfne mapy a atlasy (školské, všeobecnozemepisné a politické), pričom je pôvodcom koncepcie reliéfneho atlasu sveta.

Stál pri zrode *Kartografických listov* (ročniky Kartografickej spoločnosti SR), vydávaných Kartografickou spoločnosťou SR (KS SR) a GÚ SAV, ktorých bol 11 rokov predsedom redakčnej rady. Z jeho podnetu a jeho zásluhou organizujú KS SR a GÚ SAV v dvojročných cykloch (od roku 1994) semináre *Aktivity v kartografii*.

Na Geografickom ústave SAV založil koncom sedemdesiatych rokov kartoreprodukčné laboratórium, ktoré takmer tri desiatky rokov významne prispievalo k vydávaniu tematických máp na Slovensku. Z vydaných máp možno spomenúť napr. *Geoekologické – prírodné krajinné – typy* (1977), *Regionálne geomorfologické členenie* (1980) a *Slovensko – CORINE – mapa krajiny pokrývky* (1996).

Bol autorom štyroch vysokoškolských učebných textov venovaných mapám, kartografii, kartografickým zobrazeniam, grafickej semiotike, mapovým znakom, kompozícii mapy, metódam mapového vyjadrovania, generalizácii a logickým aspektom mapy, ako aj konvenciám a chybám na

mapách, ďalej autorstvu, redakcii a vydávaniu máp (jedny napísal sám, ďalšie v spoluautorstve s doc. Ing. M. Hájkom, CSc. a dvoje s doc. RNDr. D. Kusendovou, CSc.).

Významné boli aj jeho dlhoročné aktivity v technickej komisii *TK 89 Geodézia a kartografia* pri Slovenskom ústave technickej normalizácie v Bratislave, ďalej *Názvoslovnej komisie Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky*, ako aj v komisiách pre aspirantské/doktoradské štúdium na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a na Stavebnej fakulte Slovenskej technickej univerzity v Bratislave.

Ing. Pravda, od roku 2004 *Významná osobnosť SAV*, bol cieľavedomý, skromný a mimoriadne pracovitý človek so zmyslom pre precíznosť, zodpovednosť, korektnosť a spravodlivosť. Nikdy neodmietol pomoc, či konzultáciu pri príprave akejkoľvek mapy. Mapu nepovažoval iba za technické dielo, ale zastával a sám presadzoval jej chápanie aj ako diela vyznačujúceho sa originálnymi umeleckými črtami. Rýchlo odhaľoval a často poukazoval na nedostatky počítačovej tvorby máp, pretože chcel mapu vždy vidieť v bezchybnom, esteticky vyzerajúcom stave. Jeho kritickému oku neunikla žiadna grafická, textová ani farebná nuansa na mape.

V komunite slovenských kartografov zostalo prázdne miesto po najerudovanejšej a publikačne najaktívnejšej osobnosti. Nám žijúcim zostáva povinnosť vyjadriť Ing. Pravdovi vďaku za všetko, čo urobil v prospech kartografie aj geografie, za všetko vzácne, čo nám zanechal, čo bude podnecovať trvalé spomienky na neho. Nezabudneme.

SPOMIENKA NA KARTOGRAFA

Taký je život, berie nám to, čo radi máme,
snívame ticho a občas aj na nos padáme ...

Jeho život je farebný virtfilm,
hrdo v archív zakladáme, tak ako žil ...

Rana bolí, už padla jeho hodina.
Čím bol vinný? Či iba hnev v nás usína?
V žilách máme jeho búrku ... čo ešte prúdi,
to mapovánka, rosa nápadov, na nás sa rúti ...

Veľký vedec, Ing. Pravda, v svojej kartbásni,
pracovitosť, dôstojnosť, kus chleba, sa jasní ...
... to jeho života pieseň, áno, dozrela,
zostala bohatá, navždy nám ozvena.

... ďakujeme, Janko, ...

Milan Hájek

Literatúra

- PRAVDA, J. (1992). Najstaršia mapa. *Geodetický a kartografický obzor*, 38, 3, s. 56-61.
- PRAVDA, J. (1993). Jazyková koncepcia mapy, jej vývoj a súčasný stav. *Kartografické listy*, 1, s. 27-36.
- PRAVDA, J. (1994). Cartographic thinking, map language and map semiotics. *Geographia Slovaca*, 5, s. 7-46.
- PRAVDA, J. (1997). Poznatky získané čítaním máp a problém ich klasifikácie. *Geografický časopis*, 49, s. 115-126.
- PRAVDA, J., FERANEC, J., OŤAHEL, J., HUSÁR, K. (1998). Kartografická aplikácia bázy údajov CORINE land cover v mierke 1:100 000. *Geografický časopis*, 50, s. 21-33.
- PRAVDA, J. (1999). Aspekty tvorby máp krajinej pokrývky na Slovensku. *Geodetický a kartografický obzor*, 45, 4, s. 77-81.
- PRAVDA, J. (2000). Terminologické aktivity a lexikóny v kartografii. *Kartografické listy*, 8, s. 15-22.
- PRAVDA, J. (2002a). Respect for the oldest maps representing the territory of Slovakia (from the 14th to 1st half of 18 century). *Slovak Journal of Civil Engineering*, 10, s. 11-17.
- PRAVDA, J. (2002b). Geografická informácia v normách CEN a ISO. In Pravda, J., Feranec, J. eds. *Geografická informácia. Terminológia v normách ISO a CEN*. Zborník referátov. Bratislava (Geografický ústav SAV), s. 7-12.
- PRAVDA, J. (2003a). *Stručný lexikón kartografie*. Bratislava (Veda).
- PRAVDA, J. (2003b) K niektorým termínom z nových návrhov noriem ISO z oblasti geoinformatiky. In Pravda, J., Feranec, J. eds. *Geografická informácia. Terminológia v normách ISO (2002-2003)*. Zborník referátov. Bratislava (Geografický ústav SAV), s. 39-47.
- PRAVDA, J. (2006). *Metódy mapového vyjadrovania. Klasifikácia a ukážky*. Geographia Slovaca, 21. (+ CD). Bratislava (Geografický ústav SAV).
- Slovak Standard STN 730401 (1989). *Terminológia v geodézii a kartografii*.
- VOJTÍČKO, A. et al. (1998). *Terminologický slovník geodézie, kartografie a katastra*. Bratislava (ÚGKK SR a ČUZK).

S u m m a r y

Distinguished Slovak cartographer, Ing. Ján Pravda, DrSc. died...

Ing. Ján Pravda, DrSc. was born in 1934 in Šenkvice. After he graduated from the university in Moscow (1960) he entered the now disappeared Institute of Cartography and Reprography as a map editor. In 1967-1970, Ing. Pravda held the position of director of the Slovak branch of the Cartographic Publishers, Prague. During the years of 1970-1975 he was the team leader for research tasks in the area of cartography at the Research Institute of Geodesy and Cartography in Bratislava and after 1976 he was researcher at the Institute of Geography of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava until retirement in 2007. Died after a serious disease 17 February 2010 at the age of 75.

Ing. Ján Pravda started to contribute articles to geodesic and cartographic journals (national and international) in the field of practical cartography and atlas cartography. He took up more themes after 1976 and also contributed to geographical journals presenting results of geographical research by cartographic means.

Ing. Pravda's most original input in research is elaboration of the theory of map language, which explains representation as a logically arranged system in many aspects not unlike to that of natural language.

His participation in cartographic work connected with the Atlas SSR (Bratislava 1980) as a member of the editorial board and reviewer of all maps and in works involved with the Etnografický atlas Slovenska (Bratislava 1990) again as a member of editorial board and the manager of the 1st chapter was significant. Both works obtained the recognition materialised in the National Prize of the Slovak Republic.

He published more than 150 scientific studies in various journals and miscellanies, about 60 specialised, as well as science-disseminating articles. More than 500 citations (half of them from abroad) was the response. He published three tens of reviews of national and foreign cartographic works like maps, atlases, etc. Ing. Pravda also was one of authors of Encyklopédia Beliana.

One of founders of Kartografické listy, for eleven years, Ing. Pravda was also the chairman of the editorial board of this yearbook published by the Cartographic Society of the Slovak Republic and the Institute of Geography of the Slovak Academy of Sciences. Thanks to his initiative, the Society and the Institute organize biannual seminars Aktivita v kartografii since 1994.

Ing. Pravda is author and co-author of four university textbooks, two dictionaries (in the field of thematic cartography and geo-information science), of a lexicon Stručný lexikón kartografie (1993) and co-author of two chapters in monographs. He authored several monographs published in the series Geographia Slovaca. He reviewed general, political, school, tourist, or administrative maps and atlases and his was the concept of the world relief atlas. Ing. Pravda as editor or co-editor worked on more than 20 proceedings from seminars and conferences.

His activities in the technical commission TK 89 Geodesy and cartography that operated for the Slovak Institute of Technological Standardization in Bratislava, in terminological Commission of Geographic Names of Geodesy, Cartography and Cadastre Authority of the Slovak Republic, as well as in commissions for PhD studies at the Faculty of Nature Sciences, Comenius University in Bratislava and the Faculty of Civil Engineering of the Slovak University of Technology were also important.

Ing. Ján Pravda was awarded the recognition of Important Personality of the Slovak Academy of Sciences in 2004.

Translation: Hana Contrerasová